

Ks. Dominik Zamiatała¹
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ORCID ID: 0000-0002-3814-7441

BISKUP IGNACY TOKARCZUK W DZIAŁANIACH OPERACYJNYCH SŁUŻBY BEZPIECZEŃSTWA PRL

BISHOP IGNACY TOKARCZUK IN THE OPERATIONAL ACTIVITIES OF THE PRL'S SECURITY SERVICE

Abstract

From the beginning of his service in the Przemyśl Diocese, bishop Ignacy Tokarczuk performed his pastoral activities with great vigor and dedication and was, therefore, the most important "object" of the operational work of the PRL's Security Service (a Polish acronym: SB) in the south-east of Poland. The Security Service undertook number of operational activities against him. He was surrounded by an organized network of secret the security's collaborators that informed about the bishop's plans and deeds and realized some operational tasks. By means of disintegration and disinformation activities, the security tried to damage his reputation in the society and in the church circles as well as limit his pastoral activity. Despite great efforts, huge expenses and involvement of many people in this process, the security managed neither to intimidate nor to destroy the bishop.

Keywords: Bishop Ignacy Tokarczuk, PRL's Security Service, Przemyśl Diocese, collaborators of the security

Abstrakt

Od samego początku swojej posługi w diecezji przemyskiej bp I. Tokarczuk ze względu na rozmach podejmowanych działań pasterskich był najważniejszym „obiektem” pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa PRL w południowo-wschodniej Polsce. Podejmowano wobec niego cały szereg działań. Organizowano wokół niego sieć tajnych współpracowników SB, którzy na bieżąco informowali o planach i poczynaniach biskupa oraz realizowali określone przez bezpieczeństwo zadania. Poprzez działania dezintegracyjne i dezinformacyjne starali się zniszczyć mu autorytet w społeczeństwie i kręgach kościelnych oraz ograniczyć jego działalność pasterską. Mimo wielkiego wysiłku, nakładu środków i ludzi nie udało się go zastraszyć czy zniszczyć.

Słowa kluczowe: Bp Ignacy Tokarczuk, Służba Bezpieczeństwa, diecezja przemyska, tajni współpracownicy

¹ Ks. dr hab. Dominik Zamiatała, prof. UKSW (ur. 1967), wykładowca w Instytucie Politologii na Wydziale nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie. Zajmuje się najnowszą historią Polski, ze szczególnym uwzględnieniem PRL, historią krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz dziejami Kościoła w XIX i XX wieku. Jest autorem kilku książek i kilkudziesięciu artykułów naukowych. E-mail: dominikzm@interia.pl.

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Wymagający, nietolerancyjny, dwulicowy i despotyczny. Ignoruje i lekceważy ciała kolegialne takie jak Kapitułę Katedralną, czy Radę Duszpasterską, nie liczy się ze swoimi sufraganami. Decyzje wydaje samodzielnie, bez konsultacji. Podległy kler traktuje z całą surowością i bezwzględnością. Wykazuje wiele troski o diecezję przemyską, a jednocześnie „nieprzychylnie ustosunkowany do ustroju PRL czemu dał niejednokrotnie wyraz w wystąpieniach publicznych. (...) Nie jest zwolennikiem kontaktów z władzami polityczno-administracyjnymi” – napisano w opracowanym w 1988 r. przez Departament IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych *Almanachu biskupów Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce* (IPN 0818/88, 17-18).

Ks. Ignacy Tokarczuk nominację na biskupa diecezji przemyskiej otrzymał 3 grudnia 1965 r., a 21 dnia tego miesiąca z polecenia Prymasa S. Wyszyńskiego objął ją kanonicznie (Tokarczuk 2014, 165-167). W diecezji pokładano w nim wielkie nadzieje (Nabywaniec 2011, 193). Rozpoczynając rządy w diecezji, dostrzegł, że trzeba w niej, dla wzmocnienia religijności wiernych i uchronienia ich przed laicyzacją, zreorganizować i zdynamizować duszpasterstwo (Tokarczuk 1994, 50; Tokarczuk 2014, 171). Sprawą niezwykle ważną była dla niego również recepcja w diecezji nauki Soboru Watykańskiego (Nabywaniec 2011, 194).

Plany i rozmach podjętych działań pastoralnych dotyczących zdynamizowania duszpasterstwa parafialnego i stanowego, katechizacji dzieci i młodzieży, budowa nowych obiektów sakralnych, podniesienie gorliwości, poziomu wykształcenia i dyscypliny podległego mu duchowieństwa, a także entuzjastyczne jego przyjęcie w diecezji, mocno zaniepokoiły władze komunistyczne i podległe im organa bezpieczeństwa, przyzwyczajone w czasach rządów jego poprzednika do polityki ugodowości i niezadrażniania konfliktów. Na dodatek dał się od razu poznać w swoim przepowiadaniu jako bezkompromisowy krytyk panującej ateistycznej ideologii marksistowskiej.

Stał się poważnym problemem dla władz partyjnych i administracyjnych PRL wszystkich szczebli. Szczególną rolę w rozwiązaniu „tego problemu” powierzono organom bezpieczeństwa. Działaniami przeciwko bp. I. Tokarczukowi zajmował się przede wszystkim Wydział IV SB KW MO w Rzeszowie, wspierany przez powiatowe struktury, oraz Departament IV MSW w Warszawie (Chmielowiec 2009, 284-285). Z jego powodu zwiększono w rzeszowskiej SB liczbę zadań operacyjnych oraz przydzielono dwa dodatkowe etaty dla funkcjonariusza zajmujących się kurią biskupią (Dominiczak 2000, 242, 290). W 1973 r. planowano dla wzmocnienia pracy operacyjnej wobec kurii przemyskiej i bpa I. Tokarczuka kolejne 2 etaty. Od 1975 r., w związku nowym podziałem administracyjnym państwa i utworzeniem województw krośnieńskiego, przemyskiego, rzeszowskiego i tarnobrzesckiego, rozbudowano także struktury bezpieczeństwa zajmujące się diecezją przemyską i jej ordynariuszem (Chmielowiec 2009, 284-285). Działania wobec niego przeprowadzała również samodzielna grupa „D” zajmująca się dezintegracją, przekształcona

następnie w Departament VI (Chmielowiec 2009, 287; *Plany Pracy Departamentu IV MSW* 2007, 147).

Bp Tokarczuk był najważniejszym „obiektem” pracy operacyjnej funkcjonariuszy Wydziału IV SB KW MO w południowo-wschodniej Polsce. Został objęty szczególną kontrolą operacyjną. Służba Bezpieczeństwa działania przeciwko niemu prowadziła od grudnia 1965 r., czyli od momentu przybycia do diecezji przemyskiej, w ramach Sprawy Obiektowej krypt. „Arka” (IPN Rz 053/196, t. 9, 1-207). Od 1975 r., aż do końca lat 80, prowadziły ją oddzielnie KW MO w Przemyśle („Arka”) oraz KW MO w Rzeszowie („Arka II”) (Chmielowiec 2009, 284-285). Jednocześnie prowadzono od 2 stycznia 1964 r. teczkę ewidencji operacyjnej na biskupa nr 22 265 (IPN Lu 00226/1; IPN 003322/1; IPN 2912/1; IPN 1437/2). Od lat siedemdziesiątych do końca PRL-u prowadzono wobec niego sprawę operacyjnego rozpracowania o kryptonimie „Capito” (IPN Rz 00154/1). Sprawę tę zakończył 10 października 1989 r. Wydział IV WUSW w Przemyśle nr rej. PR-170 z powodu nie stwierdzenia wrogiej działalności. Formalne działania operacyjne przeciwko biskupowi zakończono dopiero za rządów premiera Tadeusza Mazowieckiego na przełomie grudnia 1989 i stycznia 1990 roku (Chmielowiec 2009, 316). W bezpiecie miał opinię „zdecydowanego i niebezpiecznego wroga PRL” (Dominiczak 2000, 240).

Działalność pasterska i poglądy bp. Tokarczuka były także przedmiotem badań w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, o czym świadczy praca dyplomowa z 1979 r. Tadeusza Tomusiaka pt. *Poglądy polityczne i działalność ordynariusza diecezji przemyskiej Ignacego Tokarczuka* (IPN 1509/1151, 1-96). Bezpieka rzeszowska prowadziła również *Kronikę działalności w diecezji i poza nią bpa I. Tokarczuka*. Informacje o jego działalności przekazywała do Wydziału Administracyjnego KC PZPR (IPN 0713/12, t. 3, 14-21).

1. OPLATANIE TAJNĄ AGENTURĄ

Organa bezpieczeństwa podjęły wobec bp. Ignacego Tokarczuka szereg operacyjnych działań. W pierwszej kolejności zorganizowano wokół niego sieć tajnych współpracowników SB, którzy na bieżąco informowali o jego planach i poczynaniach oraz realizowali określone przez bezpieczeństwo zadania. Najbardziej wartościowe było pozyskanie do współpracy kapłanów z najbliższego otoczenia biskupa, szczególnie z kurii biskupiej. W 1976 r. Wydział IV SB KW MO w Przemyśle miał tam tylko jednego tajnego współpracownika. Rok później było już 4, w kolejnych latach: 1978 – 6, w 1979 – 7, w 1980 – 13. W czasach pierwszej Solidarności zanotowano spadek liczby tajnych współpracowników w kurii. Było ich pięciu (Chmielowiec 2009, 301). W drugiej dekadzie lat 80. ich liczba zaczęła rosnąć (Nabywaniec 2011, 210). Było też wiele nieudanych prób zwerbowania duchownego na TW. Dla przykładu: nie udało się zwerbować do współpracy ks. Edwarda Chrzanowskiego czy ks. Edwarda Prędkiego. Odmówił współpracy z SB werbowany w latach 70. ks. Józef Kilar, kanonik kapituły przemyskiej (Chmielowiec 2009, 301-303). Rzeszowska

bezpieka z Wydziału IV miała ulokowanych w otoczeniu biskupa tajnych współpracowników m.in.: ps. „Dawid”, ps. „Doktor” – prof. WSD (*Niezlomni* 2007, 433-435; 446-452), ps. „Arka”, ps. „Jan” (Chmielowiec 2009, 295), ps. „Jan II” (Nabywaniec 2011, 218). Wśród nich najcenniejszym był TW ps. „Dawid” – ks. Dominik Bialic, wykładowca w WSD w Przemyślu (Chmielowiec 2009, 302). W inwigilowaniu bp. Tokarczuka byli wykorzystywani także TW: ps. „Hański”, ps. „Rucz” – ks. Władysław Czyżewski, ps. „Igor” – ks. Tadeusz Stawiarski, ps. „Mieczysław” – ks. Mieczysław Porębski, ps. „Roman” – o. Tadeusz Woźnicki, karmelita bosy (*Niezlomni* 2007, 454-576), ps. „Paczka” (Chmielowiec 2009, 294), ps. „Igła” – ks. Franciszek Pustelnik, ps. „Bolesław”, ps. „Credo”, ps. „Celestyn”, ps. „Prometeusz”, ps. „San” (Nabywaniec 2011, 206, 212-213), ps. „Spokojny”, ps. „Chętny”, ps. „Tulipan”, ps. „Arka”, ps. „Turysta”, ps. „k” (IPN 0713/12, t. 3, 179-180), ps. „Antoni” – kanonik kapituły (IPN 0639/197, 76), ps. „Rej”, ps. „Mirosława”, ps. „Rucz”, ps. „Rozważny”, ps. „Bogdan”, ps. „Julian”, ps. „Irena”, ps. „Laska”, ps. „Igor”, ps. „Mały”, ps. „Zefir”, ps. „Wolski”, ps. „Ewa”, ps. „Herb”. Wykorzystywano w jego sprawie również kontakty operacyjne m.in. o inicjałach: Ł.T., J.J., K.J., S.J., J.L., S.T., J.M., W.S., G.S, W.J., „B”, S.T., W. St., G, St, i D.St. (IPN 0639/197, 116).

Dzięki agencji ulokowanej w kurii przemyskiej, lub mającej do niej dostęp, funkcjonariusze SB z Rzeszowa gromadzili wiele informacji na temat biskupa przemyskiego (IPN 0639/197, 114). Podejmując wobec niego działania operacyjne w grudniu 1965 r., w pierwszej kolejności starali się dokładnie rozpoznać jego osobę, jego przeszłość, środowisko rodzinne. W tej pracy wsparła ich SB z innych województw, zwłaszcza z Zielonej Góry, która w 1968 r. odnalazła osobę posiadającą wiadomości o rodzinie I. Tokarczuka, znajomych oraz o środowisku gimnazjalnym ze Zbaraża. Był nim kolega z gimnazjum, Karol Hanusiewicz, TW o ps. „Hański”. Zgodził się też współpracować z SB w rozpracowywaniu swojego dawnego kolegi. Poprzez niego funkcjonariusze starali się dotrzeć także do innych kolegów biskupa z gimnazjum oraz do członków jego rodziny. Podjęto także plan wysłania „Hańskiego” do ZSRR, do miejscowości, z której pochodził biskup, w celu „bliższego rozeznania rodziny oraz ich powiązań z Ukraińcami” (Chmielowiec 2009, 290-293).

Mając dostęp do kurii biskupiej mieli za zadanie przekazywać wszelkie informacje dotyczące relacji ordynariusza z pracownikami kurii biskupiej, wypowiedzi pod adresem biskupa. TW „Igor” 15 listopada 1972 r. miał m.in. za zadanie: rozpoznawać nastroje w kurii, ustalić jej nowe kierunki pracy, zamierzenia odnośnie budowy nowych obiektów sakralnych i plany wyjazdów biskupich. Inni TW na bieżąco informowali funkcjonariuszy o niezadowoleniu części duchowieństwa z rządów biskupa (Chmielowiec 2009, 295,300). Dostarczali sukcesywnie informacji o wydarzeniach w kurii biskupiej, o zmianach personalnych w diecezji, planach, ordynariusza co do działań na terenie całej diecezji (Nabywaniec 2011, 218).

Dla przykładu: tajny współpracownik ps. „Doktor” przekazał prowadzącemu go funkcjonariuszowi SB informację, że „nowy ordynariusz w gronie kapituły ma opinię człowieka skromnego i bezpośredniego, którego pasją życiową jest duszpa-

sterstwo” (Nabywaniec 2011, 194). W 1968 r. TW ps. „Doktor” przekazał informację, że bp I. Tokarczuk faworyzuje księży po studiach na KUL-u, którzy jeszcze niczym się nie wykazali (IPN Rz 053/196/5, 131). TW ps. „Jan II” powiadomił swojego oficera prowadzącego o zamiarze biskupa odwołania z probostwa jednego z księży za przynależność do Koła Księży „Caritas” i pełnienie w nim funkcji prezesa Oddziału Wojewódzkiego (Nabywaniec 2011, 218). Inny TW ps. „Credo” przekazał SB krążącą wśród księży w diecezji plotkę o wyjeździe bpa I. Tokarczuka do Rzymu, z której już nie powróci, z powodu braku zgody władz państwowych na jego przyjazd do kraju (Nabywaniec 2011, 198).

Z zachowanych dokumentów TW ps. „Igor” można się dowiedzieć także o przekazywanych zmianach personalnych w diecezji. W kwietniu 1970 r. powiadomił on SB o mianowaniu przez biskupa księży: Edwarda Prędkiego, Stanisława Krzywińskiego, Zdzisława Majchera i Stanisława Zygarowicza nowymi kanonikami katedralnymi oraz o zamiarach mianowania nowego biskupa pomocniczego. Według jego informacji kandydatem na ten urząd miał być ks. Tadeusz Szczurek albo ks. Tadeusz Błaszkwicz (Chmielowiec 2009, 299). W lipcu tego samego roku doniósł SB o odejściu z kurii ks. Władysława Wyderki – dotychczasowego kanczera oraz kanonika ks. Józefa Kilara. W styczniu 1975 r. w ramach zadania specjalnego sporządził dla Wydziału IV plan budynku kurii biskupiej. Ponadto podał bezpieczeństwo informację „o rozkładzie zajęć ordynariusza, jego wyjazdach, urządzeniu gabinetu i pomieszczeń prywatnych, a nawet spożywanych posiłkach” (Chmielowiec 2009, 313).

2. DZIAŁANIA OPERACYJNE WOBEC BISKUPA

W pierwszych latach posługi biskupiej Ignacego Tokarczuka w Przemysłu bezpieczeństwa podejmowała wszelkie próby jego złamania. Władze komunistyczne, nie uzyskawszy oczekiwanych rezultatów operacyjnych, szukały innych skuteczniejszych rozwiązań wobec „niesfornego biskupa”. Zastanawiano się także nad usunięciem go ze stanowiska ordynariusza diecezji. W tej sprawie konsultowano się z KC PZPR. W opinii władz były możliwe takie posunięcia, jak: aresztowanie i wytoczenie biskupowi procesu o działalność antypaństwową albo izolowanie bez wytaczania mu formalnego procesu sądowego, niewpuszczenie do kraju przy okazji najbliższego wyjazdu za granicę (IPN 0713/12, t. 3, 10-12). Zdając sobie sprawę, że usunięcie biskupa z diecezji przemyskiej jest „uwarunkowane z jednej strony decyzją Watykanu, a z drugiej strony reperkusjami społeczno-politycznymi działań władz”, radzono najpierw rozmowy z Watykanem w tej sprawie, i dopiero gdy ze strony Watykanu nie będzie zgody – podjęcie działań z stanowczych ze strony władz państwowych, nawet z użyciem siły (IPN 0713/12, t. 3, 10-12). Rok później Wydział IV z Rzeszowa proponował wzmocnienie wobec bp. Tokarczuka działań dezintegracyjnych i dezinformacyjnych, administracyjnych, ograniczających nielegalne budownictwo sakralne, dopływ środków finansowych, niedopuszczających do tworzenia nowych parafii i ich

obsadzania, a także wszczynanie spraw karnych przeciwko księżom organizatorom nielegalnego budownictwa sakralnego (Pismo Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Rzeszowie 2004, 448-452).

W lutym 1972 r. Dep. IV MSW sugerował członkom KC PZPR wobec bpa I. Tokarczuka podjęcie m.in. takich działań, jak: rozmowy ostrzegawcze przeprowadzone przez dyrektora Urzędu ds. Wyznań, wicepremiera tow. W. Kraśkę, Prokuraturę Wojewódzką lub Generalną, protest instancji rządowych na działalność bpa I. Tokarczuka do Konferencji Episkopatu Polski i do Watykanu, nakłonienie go do zmiany postępowania, zdjęcie go z zajmowanego stanowiska (IPN 0713/12, t. 3, 28; Pismo Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Rzeszowie 2004, 453). Proponował także działania opresyjne wobec biskupa w postaci represji finansowych, powoływania większej liczby kleryków do wojska, niezłatwiania żadnych spraw wnoszonych przez Tokarczuka, inspirowania prasy do jego krytyki, pogłębiania konfliktów między biskupem a duchowieństwem, inspirowania duchowieństwa do jawnego przeciwstawiania się nakazom ordynariusza, kompromitowania go w oczach innych biskupów i Watykanu czy izolowania (IPN 0713/12, t. 3, 27-31)

Biskup był przedmiotem stałej inwigilacji i raportów bezpieczeństwa, która śledziła wszystkie jego poczynania (IPN 0713/12, t. 3, 35-37, 38, 42-44, 71-74). Podejmowana przez biskupa działalność duszpasterska była w latach 70. przedmiotem analiz i narad Kolegium MSW. Nie było narady w MSW, na której nie padłoby jego nazwisko. W sprawie biskupa przemyskiego w 1979 r. w Przemysłu zorganizowano trzy narady funkcjonariuszy bezpieczeństwa z udziałem przedstawicieli Departamentu IV MSW z Warszawy. Do walki z biskupem zaangażowano również funkcjonariuszy z sąsiednich województw (Dominiczak 1997, 241, 305, 307, 309, 313).

Bezpieka podejmowała akcje osłabiania jego pozycji. W planach pracy Departamentu IV MSW w dekadzie lat 70. pojawiała się nieustannie kwestia działań dezintegracyjnych mających na celu skłócenie go z innymi biskupami, np. z bp. Ablewiczem, kard. K. Wojtyłą, osłabianie jego autorytetu i pozycji w episkopacie i doprowadzenie do przekonania, że jest to człowiek nieodpowiedzialny i szkodliwy dla Kościoła.

Próbowano skłócić Tokarczuka także z prymasem. Z inicjatywy Departamentu IV MSW TW ps. „Igła” czy ps. „Rucz” wysyłali protesty na temat działalności bp. Tokarczuka do prymasa, sekretarza episkopatu czy do Stolicy Apostolskiej. Poprzez TW w Watykanie próbowano wyrabiać mu negatywną opinię (*Plany Pracy Departamentu IV MSW* 2007, 10-11) W podejmowanych przez niego działaniach starano się wykazać negatywne skutki dla Kościoła. W tych działaniach wykorzystywano TW ps. „Roman” (o. Bogusław Woźnicki, karmelita bosy) (Chmielowiec 2009, 290, 311). Na temat bpa I. Tokarczuka władze komunistyczne starały się rozmawiać z wieloma hierarchami watykańskimi. Tezy do rozmów urzędnikom państwowym opracowywali funkcjonariusze organów bezpieczeństwa (IPN 0713/12, t. 3, 22-23). Jego pobytami w Watykanie interesowano się nie tylko w Wydziale

IV KW MO w Przemyślu, Rzeszowie, Krośnie i Tarnobrzegu, ale także Wydziale I Departamentu IV MSW i Wydziale VI Departamentu IV MSW (IPN 0713/12, t. 3, 194).

Przy pomocy tajnych współpracowników Wydział VI Departamentu IV MSW starał się od października 1977 r. zniechęcić przedstawicieli Episkopatu do bp. Tokarczuka „w związku z ewentualnym odejściem kardynała Wyszyńskiego”. W opinii Departamentu IV MSW jednym z kandydatów był, obok kard. Wojtyły, bp Tokarczuk. W kwietniu 1981 r. Wydział VI Departamentu IV MSW opracował tezy przeciwko kandydaturze bp. Tokarczuka na stanowisko prymasa. Określany był w nich jako „najbardziej agresywny, wojowniczy i niewygodny ze względu na postawę polityczną i działalność kandydat do sukcesji” (Chmielowiec 2009, 313).

Lokalna bezpieka, aby zneutralizować jego działania, przeprowadzała „rozmowy operacyjne i oficjalne z księżmi” w celu podważania ich zaufania do ordynariusza i kontestowania jego decyzji. W ten sposób udało się jej doprowadzić do otwartego sporu pomiędzy biskupem Tokarczukiem a niektórymi członkami kapituły katedralnej, napięć wśród księży kurialistów i podważenia zaufania do niego części duchowieństwa przemyskiego. W ramach działań dezintegracyjnych inspirowała w powiatach wysyłanie delegacji do kurii celem zakłócania normalnej jej pracy biskupów i kurialistów (Pismo Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Rzeszowie 2004, 448).

SB odnotowywała skrzętnie wszelkie głosy niezadowolenia księży z działań bpa I. Tokarczuka (IPN 0713/12, t. 3, 164-165). Zbierała opinie watykańskie o nim (IPN 0713/12, t. 3, 174, 177-178). Krążące negatywne opinie wykorzystywała w bieżących działaniach operacyjnych (IPN 0713/12, t. 3, 174). Już w pierwszy roku jego pasterzowania podjęła wobec niego działania dezintegracyjne mające na celu jego skompromitowanie (IPN 0713/12, t. 3, 167). Działania Wydziału IV zmierzające do powstania, a następnie pogłębiania niezadowolenia księży z metod zarządzania diecezją przez bp. Tokarczuka odniosły pewne sukcesy. W diecezji przemyskiej najbardziej znane były dwa. Starano się je wykorzystać maksymalnie przeciwko ordynariuszowi. Pierwszy dotyczył konfliktu ordynariusza z ks. Franciszkiem Pustelnikiem, którego bp Tokarczuk w 1975 r. suspendował za niesubordynację. Drugi dotyczył odwołania proboszcza ks. Władysława Nowosiada z parafii Rudna Wielka w czerwcu 1978 r. Bezpieka, nagłaśniając te konflikty, chciała ukazać biskupa przemyskiego opinii publicznej jako hierarchę niesprawiedliwego, traktującego okrutnie podległych sobie księży (Chmielowiec 2009, 295-298).

Organa bezpieczeństwa starały się cały czas podważać dobre imię i szacunek bp. Tokarczuka, jakim się cieszył w społeczeństwie. Mimo podejmowanych różnych działań, SB była bezradna, ponieważ biskup miał za sobą poparcie społeczeństwa. Na naradzie kierownictwa MSW 11.11.1979 r. szef przemyskiej bezpieki płk. A. Perliceusz przyznał otwarcie, że dotychczasowe działania służb bezpieczeństwa do walki z bp. I. Tokarczukiem z pięciu województw nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Na poczet niepłaconych grzywnien zajęto mu dwa samochody,

co wzniciło jeszcze większą nienawiść społeczeństwa do władzy ludowej (Dominiczak 1997, 313).

W ramach działań operacyjnych przeciwko bp. I. Tokarczukowi rozsyłano anonimowe listy do kapłanów z diecezji przemyskiej, w których przedstawiano go w złym świetle. W lutym 1968 r. krążyły po diecezji wśród duchowieństwa anonimowe listy opisujące rzekome nieludzkie sprawowanie rządów przez bp. Tokarczuka. Często do tych anonimów dołączano rysunki przedstawiające okrutnego biskupa i prześladowanych przez niego księży (Chmielowiec 2009, 295). Od końca lat 60. wydawano szkalującą go broszurę pod nazwą „Ordo Premisliensis”. Była rozsyłana do księży diecezji przemyskiej. W działaniach dezintegracyjnych wobec biskupa wykorzystywano także pismo „Ancora” (Chmielowiec 2009, 304).

Od samego początku swojego pasterzowania w diecezji bp I. Tokarczuk dał się poznać jako bezkompromisowy kaznodzieja. W swoich kazaniach i innych przemówieniach piętnował patologie systemu komunistycznego: walkę z Bogiem, religią, ateizację społeczeństwa, laicyzację. Bezpieka nagrywała je i analizowała pod kątem możliwości oskarżenia go o wystąpienia antypaństwowe i szkalowanie organów władzy ludowej. W okresie od października 1973 r. do grudnia 1975 r. zarejestrowała 54 wygłoszone przez niego kazania (IPN 0639/202, 1-437). W 1977 r. odnotowała 61 kazań (IPN 0713/12, t. 1, 1-531). Stenogramy jego kazań lub ich fragmenty były następnie przekazywane do centrali do Wydziału IV dep. IV w Warszawie, Urzędu ds. Wyznań i Prokuratury Generalnej celem oceny karno-prawnej (IPN 0713/12, t. 3, 89). W sprawozdaniu za rok 1967 odnośnie do oceny jego kazań zapisano: „Wykorzystuje on każdą okazję, aby podważyć autorytet władz państwowych, często uzurpuje sobie prawo do przemawiania rzekomo w obronie zagrożenia Kościoła i wiary, atakując nie tylko ideologię socjalizmu, ale konkretnie zalecenia i normy prawne” (Dominiczak 2000, 242). W 1971 r. zarejestrowano 111 kazań w tym 29 z tzw. „akcentami wrogimi” (Pismo Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Rzeszowie 2004, 448). Liczba wygłaszanych kazań przez biskupa był tak duża, że funkcjonariusze lokalnej bezpieki z Wydziału IV skarżyli się do centrali na zwiększone obciążenia pracy związane z ich rejestracją. Domagali się podwyżki wynagrodzenia, szczególnie za pracę w niedziele i święta, oraz wyposażenia w lepszy sprzęt nagrywający i dodatkowy samochód (Chmielowiec 2009, 290). Oświadczenia o jego kazaniach bezpieka zbierała również od ludzi spoza służb bezpieczeństwa, np. Bronisława Moskata czy Klemensa Cioska (IPN 0713/12, t. 3, 47, 48, 49).

Jednym ze sposobów walki z biskupem było rozsiewanie kłamstw o jego rzekomym ukraińskim pochodzeniu wśród ludności regionu, który ucierpiał z rąk UPA (Nabywaniec 2011, 194). Rozpowszechniano je nie tylko w kraju, ale również za granicą – w Kanadzie w 1969 r. oraz w 1971 r. (IPN 0713/12, t. 3, 7-9; Chmielowiec 2009, 294). Nie odniosły pożądanego skutku. Podobnie jak podjęta przez SB w trakcie procesu toruńskiego zabójców ks. J. Popiełuszki w styczniu 1985 r. akcja oskarżenia go o rzekomą współpracę z gestapo w czasie ostatniej wojny (IPN

1585/3674, 4-6). Również w jednej z katolickich gazet w Stanach Zjednoczonych udało się z inspiracji Departamentu IV MSW umieścić we wrześniu 1976 r. artykuł krytykujący biskupa przemyskiego (Działania operacyjno-polityczne Departamentu IV MSW 2004, 516).

SB podjęła działania operacyjne mające na celu ograniczenie działalności bp. Tokarczuka na polu budownictwa sakralnego i tworzenia nowych parafii (IPN 0713/12, t. 3, 167). Śledziła jego wszelkie poczynania w tej dziedzinie (IPN 0713/12, t. 3, 25, 26, 39-41). Zdobywając informacje o planach budowy nowego budynku sakralnego, starała się do takiej budowy nie dopuścić, stosując przy tym różne środki i metody (Pismo Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Rzeszowie 2004, 448).

Do bardzo niebezpiecznych poczynañ bp. Tokarczuka SB zaliczała próby przenoszenia własnego doświadczenia organizacyjnego i duszpasterskiego na inne kurie. Zarzucano mu, że między innymi biskupi tarnowscy mieli brać w jego diecezji udział w pokazowych lekcjach religii dla klas VII i VIII szkół podstawowych (Dominiczak 2000, 242)

W działaniach prowadzonych przeciwko bp. I. Tokarczukowi wykorzystywano również środki techniki operacyjnej: kontrolę korespondencji, podsłuch telefoniczny (obiekt „San”) (Chmielowiec 2009, 298). Wykorzystano również podsłuch pokojowy w budynku kurii biskupiej (obiekt „Wyspa”) (IPN 639/153, 71) i w domu biskupim. Został on wykryty w trakcie prac remontowych 15 stycznia 1975 r. (IPN 0713/12, t. 3, 62-65).

ZAKOŃCZENIE

Podjęty przez SB wobec bp. Ignacego Tokarczuka cały szereg opisanych w artykule działań operacyjnych mający na celu jego zastraszenie i zablokowanie działalności pasterskiej nie odniósł zamierzonego skutku. Funkcjonariusze bezpieczeństwa, mimo wielkiego wysiłku, nakładu środków i ludzi byli bezradni wobec jego determinacji w pracy na rzecz dobra wiernych powierzonej mu diecezji.

BIBLIOGRAFIA:

- Instytut Pamięci Narodowej – IPN, sygn. 0818/88, Almanach biskupów Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce, marzec 1988 r., k. 17-18.
IPN, sygn. 003322/1.
IPN, sygn. 2912/1.
IPN, sygn. 1437/2.
IPN 0639/197, Projekt uzupełnień etatowych w Dep. IV i jego odpowiednikach w terenie, Warszawa 28.11.1974, k. 231.
IPN, sygn. 1509/1151, Tadeusz Tomusiak pt. „Poglądy polityczne i działalność ordynariusza diecezji przemyskiej Ignacego Tokarczuka”, k. 1-96.

- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Kronika działalności bpa I. Tokarczuka za okres 1.12.1970 do 1.10.1971, Warszawa 18.10.1971, k. 14-21.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Informacja dot. działalności bpa Tokarczuka, Krosno 12.12.1975 r., k. 179-180.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Informacja dot.: możliwości usunięcia bp. Ignacego Tokarczuka ze stanowiska ordynariusza diecezji przemyskiej, Warszawa, dnia 1.02.1971 r., k. 10-12.
- IPN, sygn. 0639/197, Pismo płk. Bogumiła Owczarka Zastępcy Komendanta Wojewódzkiego MO ds. Służby Bezpieczeństwa.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Propozycje ograniczenia działalności bp. Ignacego Tokarczuka przygotowane przez Departament IV MSW dla Komitetu Centralnego PZPR Warszawa, 21II 1972 r., k. 28.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Notatka dot. negatywnej postawy bpa I. Tokarczuka – ordynariusza diec. przemyskiej (inspirowanie duchowieństwa i wiernych do działań bezprawnych, akcenty społeczno-politycznej w wystąpieniach publicznych), k. 35-37.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Notatka dot. postawy bpa Tokarczuka ordynariusza diecezji przemyskiej w I półroczu 1973 r., k. 38.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Notatka dot. negatywnej postawy bpa I. Tokarczuka – ordynariusza diec. przemyskiej – inspirowanie kleru i wiernych do działań bezprawnych, Warszawa 14.09.1973 r., k. 42-44.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Informacja dot. podjętych ostatnio działań przez ordynariusza diecezji przemyskiej bpa I. Tokarczuka, k. 71-74.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Tezy do rozmowy z bp. Rubinem, k. 22-23.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Pobyt ordynariusza przemyskiego bpa I. Tokarczuka w Rzymie, k. 194.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Pismo kpt. Stanisława Sypioł zastępcy Naczelnika Wydziału IV KW MO W Rzeszowie do Naczelnik Wydziału IV Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie, Rzeszów 6.11.1974 r., k. 47.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Oświadczenie. Cisek Klemens. Wetlina 30.10.1974 r., k. 49.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Oświadczenie. Moskat Bronisława, Wetlina 30.10.1974 r., k. 48.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, k. 7, 8, 9.
- IPN, sygn. 1585/3674, Pismo gen Cz. Kiszczaka do Sekretarza Episkopatu bpa B. Dąbrowskiego, Warszawa 9.02.1985, k. 4-6.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Informacja dot. krytycznych uwag biskupów na temat zarządzania diec. przemyską przez bpa Tokarczuka, Warszawa 19.03.1973 r., k. 167.
- IPN 0713/12, t. 3, Propozycje dot. ograniczenia szkodliwej dla państwa działalności bpa Tokarczuka, Warszawa 21.02.1972 r., k. 27-31.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Ważniejsze przykłady inspiracyjnych działań bpa Tokarczuka na odcinku budownictwa sakralnego, Warszawa 17.07.1973 r., k. 39-41.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Pismo Aleksandra Merkera do Mieczysława Szydłowskiego z Wydziału Administracyjnego KC PZPR, grudzień 1971 r., k. 25.

- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Notatka służbowa, Kraków 17.12.1971 r., k. 26.
- IPN, sygn. 639/153, Pismo płk. M. Kalemby do Dyrektora Dep. IV MSW w Warszawie, Rzeszów 3.07.1974 r., k. 71.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Notatka dot. sytuacji w związku z ujawnieniem instalacji podsłuchowej w kurii przemyskiej i propozycje działań, Warszawa 21.02.1975 r., k. 62-65.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Informacja dot. przejawów niezadowolenia księży z rządów ordynariusza diecezji przemyskiej, k. 164-165.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Informacja dot. komentarzy kleru diecezji przemyskiej nt. zachowania się bpa Tokarczuka, Warszawa, październik 1975 r., k. 174.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Informacja dot. opinii niektórych kurialistów watykańskich na temat niektórych członków polskiego episkopatu, Warszawa 29.10.1975 r., k. 177-178.
- IPN, sygn. 0639/202, Bp I. Tokarczuk. Teczka zawiera stenogramy kazań wygłoszonych od października 1973 do grudnia 1975, k. 1-437.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 1, Bp I. Tokarczuk. Teczka zawiera: stenogramy kazań wygłoszonych w 1977 r., k. 1-531.
- IPN, sygn. 0713/12, t. 3, Pismo B. Stachury z MSW do Ministra K. Kąkła Kierownika UdsW z 5.04.1975 r., k. 89.
- Instytut Pamięci Narodowej w Lublinie – IPN Lu, sygn. 00226/1.
- Instytut Pamięci Narodowej w Rzeszowie – IPN Rz, sygn. 053/196, t. 9, k. 1-209.
- IPN Rz. sygn. 00154/1, Ignacy Tokarczuk. Karta rejestracyjna (EAKOI Rz 570962).
- IPN Rz. sygn. 053/196/5, Doniesienie spisane ze słów t.w. „Doktor”, 24.04.1968 r., k. 131.
- Chmielowiec, Piotr. 2009. Działania operacyjne Służby Bezpieczeństwa wobec biskupa Ignacego Tokarczuka i kurii biskupiej w Przemysłu w latach 1966-1989. W: *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. Adam Dziurok, s. 282-316. Warszawa: Wydawnictwo IPN.
- Dominiczak, Henryk. 2000. *Organa bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990. W świetle dokumentów MSW.*, Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona.
- Dominiczak, Henryk. 1997. *Organa bezpieczeństwa PRL 1944-1990. Rozwój działalności w świetle dokumentów MSW.* Warszawa: Dom Wydawniczy Bellona.
- Nabywaniec, Stanisław. 2011. *Sprawa obiektowa nr 1: Kościół. Kościół przemyski w świetle akt rzeszowskiej bezpieki (1944-1989)*, t. 1. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Działania operacyjno-polityczne Departamentu IV MSW. 2004. W: *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, red. Adam Dziurok, 516. Warszawa: Wydawnictwo IPN.
- Pismo Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Rzeszowie. 2004. W: *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, red. Adam Dziurok, 448-453. Warszawa: Wydawnictwo IPN.

- Pismo Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej w Rzeszowie do naczelnika Wydziału I Departamentu IV MSW zawierające propozycje ograniczenia działalności bp. Ignacego Tokarczuka, Rzeszów, dnia 14 II 1972 r. 2004. W: *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945-1989*, red. Adam Dziurok, 448, Warszawa: Wydawnictwo IPN.
- Plany Pracy Departamentu IV MSW w latach 1972-1979*, oprac. Mirosław Białaszkowski, Anna K. Piekarska, Paweł Tomasik i Cyprian Wilanowski. 2007. Warszawa: Wydawnictwo IPN.
- Tokarczuk, Ignacy. 2014. *Kochałem tych ludzi całym sercem i oddaniem. Wspomnienia z lat 1918-1976*, oprac. J. Wołczański. Lwów-Kraków: Wydawnictwo bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej obrządku łacińskiego
- Tokarczuk, Ignacy. 1994. *W starciu z totalitaryzmem. Rozmowy prowadził Tadeusz Fredro-Boniecki*. Paryż: Éditions du Dialogue.
- Niezlomni. Nigdy przeciw Bogu. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. Józef Marecki i Filip Musiał. 2007. Kraków-Warszawa: Wydawnictwo WAM.